

FROM LOCALISM TO DETERIORIALIZATION

ДЕТЕРИТОРИАЛИЗАЦИЯТА: ИМА ЛИ ПОЧВА ТЯ У НАС?

Татяна Томова¹, Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Резюме

Статията прави обзор на съдържанията, с които понятието „детериториализация“ присъства в научните изследвания. Обосновава се тезата, че детериториализацията е процес, който не е предизвикан от политически идеологии във властта, а е страничен ефект от развитието на технологиите. Тя има непосредствено влияние върху териториалната държава и ролята ѝ на единствен субект на публичното управление. Именно заради процеса на детериториализация в теорията и практиките на публичното управление се появяват идеите за говърнанса, децентрализацията, деполитизацията, споделеното управление, функционалното управление и т.н. Всички те са само опит за приспособяване на териториалната държава към предизвиканото от технологиите прекъсване на връзката на индивидите с нея.

Ключови думи: детериториализация; териториална държава; публично управление; децентрализация.

¹ Татяна Томова е професор, доктор на политическите науки, преподавател в катедра „Публична администрация“ във Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Научната си кариера започва с изследване на развитието на модерната социална политика. По-късно преминава към теорията и анализа на публичните политики. Основните ѝ публикации са „Теория на социалната политика“, „Публичните политики“, „Изработване на политики, програми, проекти“, „Българският път в социалната политика. История за прехода, който не свършва“, „Процесът на политиките: управление, основано на стеснения“. Основните ѝ компетенции са в областта на анализа и изследването на публичните и социалните политики с акцент върху социалното осигуряване, трудовите отношения, здравеопазването, политиката към малцинствата, вкл. етнически групи.

DETERRITORIALIZATION: DOES IT HAVE A PLACE IN OUR COUNTRY?

Tatyana Tomova², Sofia University „St. Kliment Ohridski“,

Abstract

The article provides an overview of the contents with which the term "deterritorialization" is used in scientific research. It is substantiated that deterritorialization isn't caused by political ideologies in power but a side effect of technological development. It has a direct impact on the territorial state and its role as the sole subject of public governance. It is precisely because of the process of deterritorialization that the ideas of governance, decentralization, depoliticization, shared governance, functional governance, etc. appear in the theory and practices. They are all just an attempt to accommodate the territorial state to the technology-induced disconnection from it.

Keywords: *deterritorialization; territorial state; governance; decentralization.*

Рядко се случва един обществен процес да тече, практиките за неговото регулиране да са превърнати във формални и дори в неформални институции, а обществените нагласи, политическият дебат и дори изследванията да го пренебрегват. Такъв е случаят на детериториализацията.

През последните около четири десетилетия западният обществен модел, в който капитализмът – наред с демокрацията и технологичното развитие, са структуроопределящи характеристики, прави непрекъснати опити да се приспособи към промените в обществената среда. Така публичното управление и теорията за него преживяват нещо като постъпателна радикална реформа: тя минава през неолиберализма, новия публичен мениджмънт и доброто управление, мрежите на политиките и говърнанса, глобализацията и глокализацията, децентрализацията и управлението чрез гражданите, деполитизацията и професионализацията на политиките. Всички тези идеи за публичното управление гравитират и под някаква форма приемат разпадането на властовата йерархията в обществото в мрежи на политиките. Въведените като част от тази пълзяща реформа практики водят до овластяването на личности, групи и организации, които по своя произход и идентификация нямат политически характер, не са избирани от гражданите и изразяват частни (по отношение на общото) интереси. Казано по друг начин – всички тези идеи

² Tatyana Tomova is a Professor, Doctor of Political Sciences, and lecturer in the Public Administration Department at the Faculty of Philosophy of the Sofia University "St. Kliment Ohridski". She began her scientific career by researching the development of modern social policy and at a later stage, her research focused on public policy theory and analysis. Her main publications are "Theory of Social Policy", "Public Policies", "Elaboration of Policies, Programs, Projects", "The Bulgarian Way in Social Policy. A Story of the Transition That Never Ends", "The Policy Process: Constraints-Based Governance". Her main competencies are in the field of analysis and research of public and social policies with an emphasis on social security, labor relations, health care, and policy towards minorities, incl. ethnic groups.

обосновават необходимостта от включването на нови, нелегитимни от гледна точка на традиционната демокрация участници в процеса на политиките. Аз самата, занимавайки се с изследвания на публичните политики, съм го правила нееднократно.

Всъщност историята на модерното публично управление (за негово начало бихме могли да обявим реформите на Бисмарк в имперска Германия) е история на засилваща се зависимост на гражданите от държавата. Осигурителните системи, които гарантират доходи при липса на заетост; инфраструктурните проекти, благодарение на които държавата се превръща в икономически субект и собственик; активната политика на заетост, чрез която държавата става работодател, и накрая предлагането на услуги, което прави от държавата монополист в поредица от икономически сектори – всички тези инструменти на политиките (според модерната терминология) засилват ролята на държавата като властови и управляващ център на обществата.

Преходът от одържавяване към индивидуализация на частните дейности, който в теорията на публичните политики се определя като инструментален преход от задължителни към доброволни инструменти, започва през 80-те години на миналия век, когато, вече очевидно, кейнсианството е заменено от монетаризма, държавното регулиране – от неолиберализма, социалната справедливост чрез преразпределение – от приносните осигурителни системи, а публичните услуги – от частното им предоставяне, превърнато в мантра от новия публичен мениджмънт.

Този преход обаче далеч не е просто инструментален независимо от привидността. Не става дума за скрити цели или мотиви. За разлика от индивидуалния живот, където постъпките придобиват смисъл само във връзка с мотива, стоящ зад тях (Леонтиев [Leontyev] 2022), в колективния живот политиките, предприемани от публичните власти, се оценяват единствено чрез резултатите, които имплементацията им създава.

ДЕТЕРИТОРИАЛИЗАЦИЯТА КАТО ФИЛОСОФСКА ИДЕЯ

Струва ми се, че всички подходи и конкретни инструменти на съвременното публично управление, споменати по-горе, колкото и различни и дори противоречиви да са помежду си, са свързани с процеса на детериториализация. Както пише преди четири десетилетия Феликс Гатари – един от бащите на идеята за детериториализацията, „... утопия днес е да се вярва, че настоящите общества ще могат да продължат по своя весел малък път без големи сътресения. Социалните модели на организация, които преобладават днес на земята, не издържат, буквално и преносно. Историята е обхваната от луди параметри: демография, енергетика, технологично-научен взрив, замърсяване, надпревара във въоръжаването (...) Земята се детериториализира с максимална скорост. Истинските утописти са консерватори от всякакви форми и размери, които биха искали това „все пак да се задържи“, да се върнат към вчера и завчера. Това, което е ужасяващо, е липсата ни на колективно въображение в свят, който е достигнал такава точка на кипене“ (цит. по Harrison & Rodney, 2020).

Като понятие детериториализацията има по-скоро маргинално значение за социалната наука и не може да се сравни като изследователски проблем или като научна концепция с глобализацията например. Тя намира съществено място във френската критическа философия, а в съвременните социални изследвания се използва с множество различни съдържания. Терминът се появява за първи път във френската психоаналитична теория,

за да отрази непостоянната и разпръсната природа на човешката субектност в съвременните капиталистически култури (Deleuze & Guattari 1972). Според Джон Томлинсън най-честата му актуална употреба е във връзка с процеса на културна глобализация. Пак според него в широк смисъл детериториализацията има връзка с идеите за самоидентификацията и „разграждането“ на социалните отношения като следствие от глобализиращите свойства на модерността (Giddens, 1990).

Музиката и процесът на нейното създаване и разпространение е основният пример, чрез който Делюз и Гатари развиват своята концепция за детериториализацията (Делюз, Гатари [Deleuze, Guattari] 2009). По ред причини – най-вече лингвистични, за нея няма граници както в културен, така и в социален, технологичен, дори географски план. На пръв поглед „слизането“ от политическата философия на Делюз и Гатари до реалния свят на регулирането и политиките е невъзможно и най-вече ненужно. На практика обаче детериториализацията дава силен тласък в изследването на социалното и политическото пространство, а оттам на социалната наука, на политическата география и на политологията като цяло. Разбрана като „процес на създаване на „хомогенни пространства“, чрез които информацията може да тече по относително неконтролиран начин (Делюз и Гатари, 2009), детериториализацията се възприема като основно понятие както в радикалната теория на капитализма, така и в позитивното осмисляне на съвременните му проблеми. Според двамата автори векторите на детериториализацията могат да бъдат социални, технологични, концептуални, лингвистични или емоционални – всички те разкъсват в някаква степен социалната тъкан и не просто водят до индивидуализация, а стимулират оформянето на маргинални от гледна точка на преобладаващите социални отношения пространства (групи).

Делюз и Гатари въвеждат концепция за държавата, според която в съвременните си проявления тя не е нищо повече от „апарат за улавяне“, подчинен изцяло на капиталистическата аксиоматика (Patton, 2009, 189). Това е и причината за твърденията, според които Делюз и Гатари отричат значението на либералните политически институции и практики (вж. Mengue, 2003). В същото време те са много далеч и от марксисткото разбиране за общество, история и политика въпреки наличието на поредица заемки от марксистката критика на капитализма (Patton, 2009, 189). Разграничавайки ги както от Роулс, така и от Хабермас, Пол Пътан защитава тезата, че подходът на Делюз и Гатари е „по-близък до деконструктивната, отколкото до реконструктивната политическа философия“. Следвайки дословно прочита на Пол Пътан на „Хиляда плоскости“, детериториализацията се дефинира като движение или процес, чрез който нещо избягва или напуска дадена територия, която може да бъде система от всякакъв вид: концептуална, езикова, социална или емоционална. Обратно, ретериториализацията се отнася до начините, по които детериториализираните елементи се рекомбинират и влизат в нови отношения при конституирането на ново сглобяване или модификацията на старото. За тяхна сметка системите от всякакъв вид винаги включват „вектори на детериториализация“, докато детериториализацията винаги е „неделима от корелативни ретериториализации“.

Всъщност „практическата философия“ на Делюз и Гатари, както и концепцията за детериториализацията нямат отношение към формата на управление, а по-скоро към

машабирането му; не съдържат критика към демокрацията, а единствено към капитализма в съвременните му форми; не обясняват индивидуализацията, а по-скоро сглобяването на общностите. Ако преведем философския дискурс на езика на науката (според разграничението на самия Делъоз), то би следвало да кажем, че Делъоз и Гарати се занимават с промяната на социалното и политическото пространство чрез появата на нови социални пространства, които не съвпадат с него – или са част от него, или надхвърлят границите му чрез свързването с външни за него пространства.

Ако продължим с конкретизацията, на езика на теориите на средно равнище би трябвало да кажем, че концепцията за детериториализацията има непосредствено отношение към държавата по принцип и към нейната способност да обединява в съвременната обществена среда. Продължавайки риториката на Делъоз, държавата е само една от „хилядите плоскости“, в които протича индивидуалният живот. Непосредственото следствие е, че при определени условия, при наличие на детериториализационни вектори способността ѝ да управлява естествено намалява независимо от нейните политически и управленски характеристики. В тези случаи държавното управление трябва да избира между различни стратегии: към детериториализация, следвайки съществуващите ѝ вектори, или точно обратното – към ретериториализация чрез обединение в рамките, зададени от съществуващите политически граници.

ДЕТЕРИТОРИАЛИЗАЦИЯ И ПУБЛИЧНО УПРАВЛЕНИЕ

Извън философското знание детериториализацията най-често се използва в смисъла на специфична стратегия, чрез която влиятелните заинтересовани страни ориентират дейността на организацията, с която са свързани, извън територията на държавата. Разбрана по този начин, тя има своите проявления както на личностно, така и на организационно, така и на държавно равнище. От гледна точка на публичните политики и влиянието на детериториализацията върху тях последното равнище има основополагащо значение.

Държавата има юрисдикция върху определена територия и обитаващите я индивиди. Цялата модерна социална наука приема тази връзка за естествена вследствие на допускането, че в рамките на тази територия хората са културно сплотени около общи вярвания и ценности и чрез общи икономически връзки. При подобно разбиране икономическата, културната и политическата общност съвпадат – между тях няма пространствено разминаване. Те оформят социално пространство, очертано от географските граници, които са и политически, и културни. Географските граници отделят „ние“ от „другите“, независимо че често от двете им страни езикът, религията, традиционният морал или материалната култура са еднакви. Традиционно държавата е пазител на територията и чрез нея се решават колективните проблеми на общността от хора, които я обитават.

Следвайки горното разсъждение, трябва да приемем, че детериториализацията има отношение основно към държавата и контрола ѝ върху пространството, затворено в съществуващите географски и политически граници. В този смисъл, дори да я приемаме като стратегия, тя има отношение основно към публичното управление и

очертването на пространства, които под някаква форма избягват контрола на политическата власт и създадените от нея структури за управление.

Това е разбирането за детериториализацията в изследванията на поредица от конкретни случаи. В някои от тях проявите ѝ се обясняват с „неизградената нация“ и включването в поддържането на държавния суверенитет на външни организации или чужди държави. Това е изследователската рамка, използвана в анализа на ситуацията след опустошителното земетресение в провинция Ачех (Индонезия) през 2004 г. (Herningtyas, Ratih, et al., 2021). Целта на авторите е да обяснят как се отразява на концепцията за държавния суверенитет необичайната ситуация, предизвикана от природното бедствие, в която държавата не е в състояние да изпълнява правилно функциите и правомощията си. Те използват качествен подход, за да изследват динамичните отношения в мрежата от различни участници – държава, международни организации, НПО, медии, армия, които във взаимодействие – на основата на специфични норми, защитават заедно суверенитета. Това според авторите е „сглобяване“ (assemblage) на суверенитет. В периода преди и след земетресението той е изключително динамичен. Териториализацията и детериториализацията на суверенитета се проявят като различни, едновременно протичащи и конкуриращи се тенденции, в които са ангажирани множество участници и специфични процеси.

В цитираното изследване териториализацията и детериториализацията се разглеждат чрез четирите измерения, предложени от Бейкър и Макгуърк (Baker and McGuirk, 2017). Първото измерение включва множествеността (multiplicity) на актьорите и процесите, чрез които се правят политиките. Множествеността е динамична и понякога става устойчива във времето. Второто – това е последователността в процеса на подреждане и оформяне на сглобения суверенитет. Третото измерение се отнася до действията на мрежата от участници. Последните не действат поотделно – техните действия са обвързани помежду си. Четвъртото измерение се отнася до несигурността, защото мрежата е отворена, неустойчива и силно податлива на промени. В случая детериториализацията се свързва с промените в държавния суверенитет и прехода към т.нар. сглобен суверенитет. „Териториализацията се отнася до процеса, в който сглобяването се стабилизира и засилва своята идентичност, докато детериториализацията се свързва с намесата, която предизвиква промени в установената вече мрежа“ (Herningtyas, Ratih, et al., 2021).

На практика горната изследователска рамка се отнася до международните отношения, където и досега държавата продължава да бъде единственият участник. Дори при „сглобен суверенитет“ тя остава основен участник, който включва или изключва, избира или отхвърля своите външни партньори. В този смисъл териториализация и детериториализация изглеждат като взаимнозаменяеми стратегии, които не водят до структурни промени в обществата и тяхната политическа система. Има обаче поне два въпроса, които подобен подход към териториалните измерения на процеса на политиките пропуска.

Първият въпрос опира до наличието на хоризонтални и вертикални аспекти на детериториализацията. Оставайки в рамките на международните отношения, акцентът е върху хоризонталните аспекти – свързването, приемането на зависимостта или подчиняването на чужди държави или международни съюзи и организации.

Вертикалните аспекти обаче са тези, които променят публичното управление и превръщат (относително) държавата в един от участниците в процеса на политиките във вътрешен план.

Изследванията на случаи на западните държави от 80-те години на миналия век обясняват именно този вертикален аспект на детериториализацията. По същия начин, както и в цитираното изследване върху последствията от земетресението и цунамито в Индонезия през 2004 г., те възприемат този процес като стратегия на публичното управление, която самостоятелно или в комбинация с децентрализацията и деполитизацията оформят инструментите на западните държави през това десетилетие и дълго след него. На основата на анализа на случая с финансовата децентрализация по време на управлението на Маргарет Тачър в Обединеното кралство се прави изводът, че неолибералната държава възприема този подход, за да прехвърли публичната отговорност и отчетност към недържавни агенции при провал във финансовия сектор (Copley and Giraud, 2019). Тълкуването на авторите е следното: централното управление децентрализира финансовата власт, за да подобри представянето на страната в условията на глобализираща се икономика. Така териториалната държава в много отношения засилва регулаторните си правомощия, въпреки че децентрализира и разпространява политическата власт към квазидържавни и/или недържавни организации. Това е пример за териториализация чрез детериториализация, която в периода на световната икономическа криза, започнала през 2008 г., дава своите благоприятни резултати.

Има обаче още един въпрос, който нито международните изследвания, нито изследванията на политиките адресират. Това е въпросът за обратимостта на предприетите промени, които водят до овластяването на нови участници и до превръщането на държавата в един от множество участници в процеса на политиките. В цитираните изследвания, в които детериториализацията се схваща като стратегия на публичното управление, като инструмент, който не променя структурните характеристики на обществената система, този процес изглежда обратим, в случай че държавата промени подхода си към публичното управление. Това е причината, която обяснява съществуването на концепцията за диалектиката между детериториализация и ретериториализация (Brenner, 2017). И двата подхода не поставят под съмнение държавата и нейните правомощия. Първият обаче дисперсира властта и отваря процеса на политиките за недържавни, вътрешни и външни участници. Другият възстановява йерархията и ограничава мрежите. При детериториализация наблюдаваме относителен преход от управление към говърнанс, при ретериториализация обратно – от говърнанс към управление, от мрежи към йерархия и ограничаване на недържавните участници.

Въпросът е в каква степен детериториализацията, която дисперсира властови ресурси и овластява недържавни организации, е обратима. И още – доколко детериториализацията е въпрос на колективен избор, зад който застават легитимните власти, или е процес, който протича обективно, извън политическата воля. Отговорът на първия въпрос зависи от устойчивостта на обществената система. Една неизградена нация (цитираният вече случай на Индонезия), както и една деколективизирана, индивидуализирана и дисперсирана нация, каквато е българската след промените от

последните три-четири десетилетия, трудно се връщат към йерархичните модели на публично управление, бихме могли да кажем – трудно се ретериториализират.

Вторият въпрос обаче поставя под съмнение инструменталното разбиране за детериториализацията и ни връща обратно към Делъз и Гатари. Понятието за детериториализация е използвано в научните изследвания и в друг, много по-близък до оригиналното съдържание смисъл. Концепцията е прилагана към процесите на обществен преход в Източна Европа от края на миналия век (Pugh, Hewett and Chandler, 2007). „Развитието на „антиполитиката“ на Дьорди Конрад (1984) е една от най-ранните систематизации на алтернативна мисловна школа, произтичаща от директна критика на колективното политическо представителство в Източна Европа. Антиполитическите активисти в този регион отказват политическа конфронтация с държавата. Вместо това те се съсредоточават върху индивидуалното дисидентство и себеизразяването като средство за промяна. Подходът е отразен и в концепцията на Адам Михник (1985) за „автономни пространства“ (Pugh, Hewett, and Chandler, 2007, 107). Разграничаването на индивидите от колективната отговорност не просто заобикаля политическата власт и нейните правомощия да налага специфично поведение на гражданите, но и води към очертаване и развитие на нови форми на гражданско общество (Kaldor, 2003, цит. по Pugh, Hewett, and Chandler, 2007). Това води и към развитие на глобално гражданско общество, където себеизразяването се счита за „основно, над претенциите за политическа власт“. В социалния контекст на Източна Европа от 80-те и 90-те години на миналия век, разбрана по този начин, детериториализацията се превръща в основен процес, чрез който се оспорва способността на тогавашната политическа власт да служи като колективен изразител на волята на гражданите. Тя е в основата и на тезите за включването на страните от Източна Европа в наднационални обединения като ЕС и НАТО.

Детериториализацията обаче не може да бъде сведена до този конкретен случай. Тя не се преодолява със смяната на властта дори когато става дума за преход от тоталитаризъм към демокрация. Съвременното развитие на Централна Европа – и по-конкретно на България, от само себе си доказва горната теза. Това, което се вижда с просто око, е, че непрекъснато се увеличава „... липсата на вяра в способността на хората да формират териториални институции за колективно представителство, които действително могат да помогнат на себе си и на другите“ (пак там). Независимо от демократичната форма на управление непрекъснато се увеличават „свободните места“, които не просто не са представени във властта, а сами избират да не бъдат представени във властта. Проблемът не е в конкретната власт, а в принципната ѝ невъзможност да представлява гражданите, които са свързани единствено от факта, че живеят на една територия; не е в демокрацията, а във формите на демокрация; не е в неспособността за управление, а в липсата на адекватни инструменти за това.

Въпреки особения социален контекст, в който се появява горното разбиране за детериториализация, то, както вече казахме, е много по-близо до оригиналното. Според Делъз политическото е свързано с групите, с общностите и това, което ги оформя, са вярванията и ценностите (Patton, 2011). Освен това политическото не е свързано с представителството, а с правенето, със създаването (пак там). Политическото е свързано и със създаването на алтернативни наративи и представи за света, чрез които

се заобикаля или отхвърля контролът (O'Sullivan, 2016), включително и от страна на териториално обособената държава.

Това не означава, че националната държава изчезва, а само, че тя не е нищо повече от една от възможните връзки между хората. Много от нейните граждани не я припознават като своя, не живеят по нейните правила, създавайки своя микросвят. За разлика от глобализацията, която преодолява националната държава чрез премахване на икономическите граници, детериториализацията го прави чрез свързването на хората в общности, които ги надхвърлят или са малка част вътре в тях (Tomlinson, 2016). Социалното пространство като юрисдикция и естественото социално пространство не съвпадат задължително (Cohen and McCarthy, 2015), а по ред причини разминаването между тях става все по-голямо. Въпреки това „... въпросът не е да се притесняваме, нито да се надяваме на по-добро, а да намерим по-добри оръжия“ (Deleuze, 1995).

НАСТОЯЩЕТО И БЪДЕЩЕТО НА ТЕРИТОРИАЛНАТА ДЪРЖАВА

Ако приемем горните допускания, то трябва да кажем, че вървим към нов свят, незадължително некапиталистически, още по-малко недемократичен, а свят, в който съществуващите териториални граници, оформени на основата на нацията като специфична общност от хора, ще бъдат прекроени или поне няма да са това, което са.

Можем да открием поне няколко прояви на детериториализацията, които ясно сочат, че мащабът на юрисдикцията и естественият мащаб се разминават. При това не става дума за нарушение, отклонение или престъпление, а за естествени връзки, които не съвпадат с общността, очертана от държавните граници.

Вероятно най-очевидното „нарушаване“ на държавните граници е свързано с развитието на пазарите на труда. Ако доскоро само „звездите“ в изкуството или в спорта бяха мобилни при наемането им, сега връзката между наемането и територията е напълно прекъсната. Можеш да живееш в България и да работиш за работодател, който няма нищо общо с държавните регулации. Това поставя въпроса за защитата на труда, за заместващите доходи, както и за активните мерки за създаване на заетост по съвсем друг начин. Появяват се нови проблеми, които не могат да бъдат адресирани със съществуващите инструменти на публичното управление. Допълнително – и това вече води до структурни промени, идентификацията чрез териториалната държава избледнява поради липсата на очевидна връзка с нея. Ако капитализмът, поне досега, предполага включване в общността чрез заетостта, то при съвременното развитие на пазара на труда, както и на формите на заетост, териториалната държава става тясна за неговото функциониране.

Другото явление на пазара на труда, което може да бъде тълкувано като проява на детериториализация, е въздържането от заетост. Във всички развити страни нараства относителният дял на хората, които нито работят, нито учат. Това не е просто следствие от липсата на работни места или от високата цена на труда, или от високите социални придобивки в случай на липса на заетост, въпреки че вероятно всеки от тези фактори допринася за въздържането от заетост. Явлението е сложно следствие от множество фактори, сред които промяната в нагласите и ценностите има основополагащо значение. Хората, които нито работят, нито учат, прекъсват в голяма

степен връзката си с териториалната държава и доброволно, следвайки собствения си избор, се превръщат в социално изключени.

Потребителското поведение не е териториално ограничено. Това променя изцяло логиката на съвременните политики, при чието формулиране вносът и износът, недостигът или излишъкът, вътрешното производство и включването му в световните икономически вериги са изходни предпоставки на намесата.

Нарастващ брой хора живеят във виртуалния свят на видео игрите и видео общуването. Това не само затруднява възпроизводството в териториално отседналите рекреативни индустрии. То създава културни общности, в които нито местоживеенето, нито националността или гражданството имат значение.

Тези (само) четири примера от съвременния живот имат само привидна прилика с традиционната мобилност между държавите и националните икономики. Последната е проява по-скоро на глобализацията. И четирите примера са израз на прекъсване на връзката с националната държава независимо от териториалната уседналост. Появяват се други, нетериториални общностни връзки, чрез които и в които протича индивидуалният живот на множество граждани. Те нямат връзка с националната държава, защото могат да живеят и без нейната защита. В тази ситуация намаляването на доверието в политическата власт, както и на избирателната активност, изглеждат естествени последици независимо от това кой се явява на избори или поема отговорността за публичното управление.

В основата на процесите на детериториализация не е нито неолиберализмът, нито новият публичен мениджмънт, нито доброто управление. Вярно е, че тези системи от идеи за публичното управление правят видими проявите ѝ, но само за да адаптират капиталистическата териториална държава към обществените промени, които текат извън политическата воля. Последното съждение отново ни връща към становището на Делъоз, който според О'Съливан „сякаш пише за бъдещето“, че технологията създава усещането, че си извън контрол (O'Sullivan, 2016). Именно тя очертава новите социални пространства, превръщайки се в основен фактор за очертаване на общностите от хора.

Още Web 2.0 (първата голяма промяна на Интернет след създаването му в началото на 90-те години) преодолява географското измерение на средата. Ако Web 1.0 позволява чрез един компютър достъп до която и да е точка на мрежата, то Web 2.0 позволява достъп от който и да е компютър до която и да е точка, услуга или информация, налични в мрежата.³ Това превръща потребителя в активен участник в комуникацията, а социалните медии и динамичните уебсайтове – в основна общностна връзка. Web 3.0 води до децентрализация в предоставянето на данни и до очертаването на общности от взаимносвързани потребители на множество платформи и устройства.⁴ Web 3.0 се определя като семантична мрежа, единична, масивна база данни, която позволява на машините да отговарят на сложни заявки, а на потребителите лесно да намират,

³Петров, Павел. *Web 2.0 прекроява комуникацията*. Достъпно на: https://ebox.nbu.bg/masovi_komunikacii/sk1_12.html (последно посетено на 07. 04. 2024 г.)

⁴Виж <https://academy.binance.com/bg/articles/the-evolution-of-the-internet-web-3-0-explained> (последно посетено на 07. 04. 2024 г.)

споделят и свързват информация.⁵ Ние все още живеем във времето на Web 3.0, въпреки че вече предвиждаме появата (след 2040 г.) на Web 4.0, когато реалният и виртуалният свят ще си взаимодействат непосредствено. Още сега обаче – поне в технологично отношение, става възможна деперсонализацията на управлението и превръщането на софтуера в институция (Just and Latzer, 2017). Въпреки че подобен тип управление чрез алгоритми присъства засега само в стопанския сектор, вероятността то да се възприеме в процеса на публичните политики съществува. Ако това стане, идеологиите ще бъдат подменени от алгоритми. Последните предават, възпроизвеждат и укрепват вярвания и ценности. Те обаче са проектирани на глобално ниво, най-вече от глобални ИТ компании. В този смисъл управлението чрез алгоритми може да ускори процесите на детериториализация (пак там).

Всъщност детериториализацията е само тенденция, създавана и усилвана от технологиите. Съществуването ѝ води до няколко следствия за актуалното публично управление. От една страна, хоризонталните и вертикалните мрежи на политиките са толкова важни колкото и структурата на политическата власт. В този смисъл говорансът, разбран като взаимодействие между публични и частни организации по повод на предоставянето на публични услуги, е безалтернативен дори на държавно равнище. От друга – управлението и регулирането на процеса на политиките става по-важен от професионалното им изработване или закрепването им в нормите. От трета – сглобяването на общността като резултат от политиките е поне толкова важно, колкото и новосъздадената чрез тях полза.

Звучи сложно и неясно поради двусмисления, неуточнен характер на множество понятия: говоранс, хоризонтални и вертикални мрежи, многостепенни системи за управление и т.н.

Освен неясно, звучи и претенциозно заради институционалната традиция на националната държава, която още от Вестфалските мирни договори е в основата не само на международното право, но и на политическото обособяване. „Би било прекалено лесно да се „отпише“ националната държава или териториалната основа на политиката като цяло“ (Blatter, 2004). Мрежите на политиките, които на пръв поглед „разединяват“, всъщност само допълват единното териториално устройство (национална държава) с разнообразие от политически пространства, които имат отношение единствено към конкретни политически измерения. Те обаче имат значителен мобилизиращ капацитет и огромна трансформационна сила (пак там).

Идеята за преход от политическо пространство, очертано от територията, към политическа пространство, очертано от потока, не е нова. Тя се появява в работите на Мануел Кастелс още през 90-те години на миналия век (Castells, 1999). Тя е непосредствено свързана с прехода от териториално към функционално публично управление (Blatter, 2004). Проблемът е, че тези два подхода – териториалният и функционалният, често се схващат като алтернативни, а не като допълващи се.

Разбира се, практическото им допълване нито е очевидно, нито е лесно. То води до съществени промени в съвременното публично управление, които, макар и възприети във формалните институции, продължават да бъдат далеч от обществените възприятия.

⁵Виж <https://technews.bg/article-156380.html> (последно посетено на 07. 04. 2024 г.)

Просто защото е по-лесно да мислиш, а и да действаш в понятията на йерархията, отколкото в тези на мрежите.

Да се съпротивляваш обаче на нещо, което не можеш да спреш само защото все още не разполагаш с инструменти да го регулираш, е предварително обречено на неуспех.

БИБЛИОГРАФИЯ

Леонтьев, Алексей (2022) *Проблемы развития психики* [Litres.ru Leontyev, Aleksey (2022) Problemy razvitiya psihiki. Litres.ru]

Дельоз, Жил и Феликс Гатари (2009) *Капитализъм и шизофрения. Книга 2: Хиляда плоскости*. София: Критика и хуманизъм. [Delyoz, Zhil i Feliks Gatari (2009) Kapitalizam i shizofrenia. Kniga 2: Hilyada ploskosti. Sofia: Kritika i humanizam]

Baker, Tom and Pauline McGuirk (2017) *Assemblage thinking as methodology: Commitments and practices for critical policy research*. *Territory, Politics, Governance*, 5 (4), 425 – 442.

Blatter, Joachim (2004) *From 'spaces of place' to 'spaces of flows'? Territorial and functional governance in cross-border regions in Europe and North America*. *International journal of urban and regional research*, vol. 28 (3), 530 – 548.

Boundas, Constantin V. ed. (2009) *Gilles Deleuze: The intensive Reduction*. London: A&C Black.

Brenner, Neil (2017) *Beyond state-centrism? Space, territoriality, and geographical scale in globalization studies*. In book: *Theory and methods*. Routledge, 313 – 336.

Castells, Manuel (1999) *Grassrooting the space of flows*. In: *Urban geography*, vol. 20 (4), 294 – 302.

Cohen, Alice and James McCarthy (2015) *Reviewing rescaling: Strengthening the case for environmental considerations*. In: *Progress in human geography*, vol. 39 (1), 3 – 25.

Copley, Jack and Maria Eugenia Giraud (2019) *Depoliticizing space: The politics of governing global finance*. In: *Environment and planning C: politics and space*, vol. 37 (3), 442 – 460.

Giddens, Anthony (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge, Polity Press.

Deleuze, Gilles and Félix Guattari (1972) *L'anti-Oedipe*. Paris: Minuit.

Deleuze, Gilles (1995) *Negotiations, 1972 – 1990*. Columbia University Press.

Harrison, Rodney and Colin Sterling (2020) *Deterritorializing the Future: Heritage in, of and after the Anthropocene*. London: Open Humanities Press.

Herningtyas, Ratih et al. (2021) *Sovereignty in Crisis: Deterritorialization Of State Sovereignty After Tsunami Aceh 2004*. In: *Sociología y tecnología*, vol. 11 (2), 72 – 93.

Just, Natascha and Michael Latzer (2017) *Governance by algorithms: reality construction by algorithmic selection on the Internet*. In: *Media, culture & society*, vol. 39 (2), 238 – 258.

Kaldor, Mary (2003) *Global Civil Society: An Answer to War*. Cambridge: Polity Press.

Mengue, Philippe (2003) *Deleuze et la question de la démocratie*. Paris: L'Harmattan.

O'Sullivan, Simon (2016) *Deleuze against control: Fictioning to myth-science*. In: *Theory, Culture & Society*, vol. 33, (7 – 8), 205 – 220.

Patton, Paul (2009) *Deleuze's practical philosophy*. In: Boundas, Constantin V. (ed.) *Gilles Deleuze: the intensive reduction*. London: A&C Black, 187 – 203.

Patton, Paul (2005) *Deleuze and democracy*. In: *Contemporary Political Theory*, vol 4, 400 – 413.

Patton, Paul (2011) *What is Deleuzian Political Philosophy?* In: *Crítica Contemporánea. Revista de Teoría Política* No 1, 115 – 126.

Pugh, Jonathan, Caspar Hewett and David Chandler. (2007) *Debating (de) territorial governance*. *Area* 39 (1), 107 – 109.

Tomlinson, John (2012) *Deterritorialization*. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*.
Достъпно на:

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9780470670590.wbeog143>

Tomlinson, John (2016) *Cultural globalization*. Ritzer, George (ed.) *The Blackwell companion to globalization*. John Wiley & Sons, 352 – 366.